

Oświatowe i edukacyjne

ASPEKTY DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ

w XX i pierwszych latach
XXI wieku

pod redakcją
Iwony Michalskiej
i Grzegorza Michalskiego

EDUKACJA. HISTORIA WYCHOWANIA

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Oświatowe i edukacyjne

**ASPEKTY
DZIAŁALNOŚCI
WYDAWNICZEJ**

w XX i pierwszych latach
XXI wieku

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Oświatowe i edukacyjne

ASPEKTY DZIAŁALNOŚCI WYDAWNICZEJ

w XX i pierwszych latach
XXI wieku

—
pod redakcją
Iwony Michalskiej
i Grzegorza Michalskiego

EDUKACJA. HISTORIA WYCHOWANIA

 WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Iwonna Michalska – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Historii Wychowania i Pedagogii, Pracownia Historii Oświaty
91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

Grzegorz Michalski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk o Wychowaniu
Katedra Historii Wychowania i Pedagogii, 91-408 Łódź, ul. Pomorska 46/48

RECENZENT

Eleonora Sapia-Drewniak

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Dorota Stępień

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/amebar

© Copyright by Authors, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07030.15.0.K

Ark. wyd. 22,8; ark. druk. 22,0

ISBN 978-83-7969-914-8
e-ISBN 978-83-7969-915-5

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część pierwsza

Propagowanie nowych idei wychowawczych w okresie międzywojennym

Krzysztof Jakubiak – Periodyki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i ich wkład w kształtowanie oraz upowszechnianie ideologii wychowawczej sanacji w latach 1929–1939	13
Joanna Sosnowska – Wydawcy polskich czasopism pedagogicznych adresowanych do wychowawczyń przedszkoli i ich rola w popularyzowaniu idei wychowania przedszkolnego w II Rzeczypospolitej	31
Elżbieta Magiera – Działalność polskich oficyn wydawniczych w zakresie propagowania oszczędzania wśród dzieci i młodzieży w okresie międzywojennym	57
Edyta Wolter – Upowszechnianie wiedzy przyrodniczej, idei ochrony przyrody na łamach „Młodego Przyrodnika. Czasopisma dla młodzieży” wydawanego nakładem Drukarni i Księgarni Świętego Wojciecha	73

Część druga

Pomoc w edukacji i wychowaniu młodego pokolenia w latach 1918–1939

Monika Sulejewicz-Nowicka – Warszawskie oficyny wydawnicze na rzecz edukacji szkolnej w okresie dwudziestolecia międzywojennego	89
Kinga Szymczak – Wydawnictwo „Książnica – Atlas” i jego działalność na rzecz oświaty	103
Teresa Gumuła – Wspieranie nauczycieli w pracy pedagogicznej przez wydawnictwo „Książnica – Atlas” (na przykładzie serii „Współpraca domu i szkoły w dziele wychowania młodzieży”)	117
Wiesława Leżańska – Podręczniki Cecylii Niewiadomskiej do nauki języka polskiego wydawane nakładem Oficyny Wydawniczej Gebethner i Wolff	131
Piotr Gołdyn – Działalność wydawnicza Polskiego Towarzystwa Eugenicznego na rzecz oświaty i wychowania	143
Grzegorz Michalski – Katolicki Związek Wychowawczy w Wilnie jako wydawca czasopisma „Ku Szczytom” (1937–1939)	155

Iwonna Michalska – Łódzki koncern wydawniczy „Republika” i jego oferta dla młodego pokolenia	167
Elżbieta Chojnowska – Wydawcy czasopism łomżyńskich okresu międzywojennego wobec problemów oświatowo-wychowawczych	177

Część trzecia

W trosce o oświatę Polaków na obczyźnie w pierwszej połowie XX wieku

Adam Winiarz – Działalność wydawnicza Polaków na Dalekim Wschodzie w pierwszej połowie XX wieku	191
Stefania Walasek – Wydawnictwa podręczników i książek dla dzieci i młodzieży na Bliskim Wschodzie w latach II wojny światowej	215

Część czwarta

Oblicza kreowania socjalistycznej rzeczywistości wychowawczej w czasach Polski Ludowej

Joanna Król – Działalność wydawnicza „Czytelnika” i RSW „Prasa” na rzecz pracy instrukcyjnej aktywu Związku Młodzieży Polskiej (1948–1957)	229
Romuald Grzybowski – Towarzystwo Szkoły Świeckiej – lider komunistycznego ruchu laickiego z lat 60. XX wieku i wydawca czasopisma „Wychowanie”	247
Justyna Gulczyńska – Instytut Programów Szkolnych jako „koordynator” edukacyjnej polityki programowo-wydawniczej w latach 70. i 80. XX wieku w Polsce	261
Urszula Kowalewska, Irena Łabiszewska – „Iskry” (1952–1992) – oficyna wydawnicza kreująca upodobania czytelnicze młodzieży	277

Część piąta

Upowszechnianie dorobku naukowego pedagogiki i jej praktycznych osiągnięć – od PRL-u do III RP

Dorota Grabowska-Pieńkosz – Czasopisma pedagogiczne w Wydawnictwie Naukowym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika	291
Joanna Falkowska – „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika” jako przykład działalności wydawnictwa uniwersyteckiego na rzecz nauk o wychowaniu	301
Irena Szewczyk-Kowalewska, Michał Kowalewski – Udział pracowników Uniwersytetu Łódzkiego w działalności publikacyjnej Archidiecezjalnego Wydawnictwa Łódzkiego	311
Nella Stolińska-Pobralaska – Janina Bajszczyk-Maciaszkowa – redaktorka upowszechniająca dorobek pedagogiki opiekuńczej	327
Ewa Obala – Wydawnictwa współczesnego ruchu absolwenckiego (na przykładzie „Asnykowca”) ..	343

Wstęp

Wśród różnych dyscyplin naukowych również historia wychowania zajmuje się działalnością firm wydawniczych. Badacze dziejów edukacji zadają sobie pytania: Jaka była oferta firm edytorskich i jaki jej obszar powinien stać się przedmiotem zainteresowań? Wstępne poszukiwania w tym zakresie prowadzą zwykle do wyodrębnienia profilu lub tylko pewnego wycinka produkcji księgarskiej, na które składają się w pierwszej kolejności publikacje adresowane do nauczycieli, wychowawców, rodziców, uczniów, dzieci i młodzieży. Najczęściej są to wydawnictwa naukowe i popularnonaukowe z dziedziny nauk o wychowaniu, poradniki metodyczne, podręczniki, lektury szkolne i książki do dobrowolnego, indywidualnego czytania. W obszarze eksploracji zwykle znajdują się zagadnienia wychowawcze, dydaktyczne, oświatowe, społeczne i kulturalne.

Należy podkreślić, że pojmowanie działalności wydawniczej nie jest ograniczane jedynie do profesjonalnych firm edytorskich, ale rozumiane jest szerzej – objęto tym określeniem również związki, stowarzyszenia, kościoły, osoby prywatne. W zakres tego pojęcia wchodzi także wydawcy czasopism, którzy zamieszczali treści związane z edukacją, oświatą i kulturą.

Na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci można mówić o systematycznym wzroście różnego rodzaju działalności edytorskiej. Trzeba jednak mieć na uwadze, że jej rozwój przebiegał w niejednakowych warunkach. W czasach zaborów, dwudziestolecia międzywojennego, Polski Ludowej i Trzeciej Rzeczypospolitej funkcjonowały odmienne przepisy prawne regulujące powstawanie wytworów wydawniczych. Cenzura represyjna i prewencyjna, narzucanie przez ideologię sposobu postrzegania świata i zwycięstwo wolności słowa decydowały w różnych okresach czasowych o kształcie oferty wydawniczej.

Oddawana do rąk czytelnika publikacja stanowi kontynuację problematyki zainicjowanej kilka lat temu, która przyniosła rezultaty w postaci książek wydanych w 2014 r. pod jednym tytułem *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji*¹. Jest ona drugą z kolejnych dwóch monografii, mieszczących opracowania dokumentujące udział poszczególnych ośrodków edytorskich w „oświecaniu” i szeroko pojmowanym wychowaniu społeczeństwa. Składają się

¹ *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2014; *Działalność instytucji wydawniczych na rzecz oświaty i edukacji w XX i w pierwszych latach XXI wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2014.

na nią teksty dotyczące inicjatyw edytorskich podejmowanych na ziemiach polskich w XX i początkach XXI w. We wcześniejszej pozycji znalazły swoje miejsce wyniki badań obejmujących ofertę księgarską w XIX i w pierwszych latach XX w.²

Prezentowany pięcioczęściowy tom składa się z 23 artykułów, a jego struktura ma charakter problemowy. W części pierwszej znajdują się teksty ukazujące wydawców upowszechniających idee wychowawcze, które pojawiały się w czasach Drugiej Rzeczypospolitej. Otwierają ją opracowanie Krzysztofa Jakubiaka prezentujące czasopisma Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, które z jednej strony miały swój wkład w wypracowywaniu, z drugiej – w propagowaniu ideologii wychowawczej sanacji. Joanna Sosnowska skupiła swoją uwagę na Towarzystwie Wychowania Przedszkolnego i Sekcji Wychowawczyń Przedszkoli Związku Nauczycielstwa Polskiego – organizacjach będących edytorami czasopism „Wychowanie Przedszkolne” i „Przedszkole”, na łamach których starano się ukazywać nowy sens instytucjonalnej pracy opiekuńczo-wychowawczej z małym dzieckiem. Kwestią upowszechniania idei oszczędności wśród młodego pokolenia przez oficyny rządowe, samorządowe, komunalne, spółdzielcze, związkowe, a także wydawców czasopism dla dorosłych, dzieci i młodzieży podjęła Elżbieta Magiera. Natomiast Edyta Wolter wskazała na udział „Młodego Przyrodnika. Czasopisma dla młodzieży”, ukazującego się nakładem Drukarni i Księgarni Świętego Wojciecha w szerzeniu wiedzy przyrodniczej i popularyzowaniu postulatów dotyczących ochrony przyrody.

Część druga książki przywołuje wydawnictwa, które wspierały edukację i wychowanie młodego pokolenia w okresie międzywojennym. Monika Sulejewicz-Nowicka skoncentrowała się na czołowych warszawskich edytorach, posiadających w swojej ofercie m.in. książki szkolne, materiały metodyczne dla nauczycieli, a także słowniki, dzieła naukowe, popularnonaukowe, literackie przydatne w nauce szkolnej i wykorzystywane jako lektury do czytania w czasie wolnym. Wydawnictwo „Książnica-Atlas” stało się przedmiotem zainteresowania Kingi Szymczak i Teresy Gumuły. Pierwsza z wymienionych Auterek dokonała przeglądu bogatego dorobku tej oficyny w zakresie edycji podręczników, książek, pedagogicznych, prac naukowych, beletrystyki, czasopism, map i atlasów. Druga przedstawiła serię pedagogiczną pt. „Współpraca domu i szkoły w dziele wychowania młodzieży”, która dostarczała licznych materiałów przydatnych w doskonaleniu nauczycieli szkół średnich oraz pedagogizacji rodziców. W tym samym nurcie rozważań pozostaje artykuł Wiesławy Leżańskiej, ukazujący współpracę Cecylii Niewiadomskiej z Wydawnictwem Gebethner i Wolff. Wynikiem tej działalności było ukazanie się na rynku księgarskim czytanek do języka polskiego, podręczników do gramatyki, ortografii, stylistyki i teorii literatury. O roli Polskiego Towarzystwa Eugenicznego w upowszechnianiu wiedzy o wychowaniu pisze Piotr Gołdyn, wskazując, że stowarzyszenie to było nakładcą publikacji z zakresu psychologii, doradztwa zawodowego, wychowania fizycznego i seksualnego oraz medycyny szkolnej. Z kolei Grzegorz Michalski, zgłębiając zawartość czasopisma „Ku Szczytom” wydawane-

² *Oświatowe i edukacyjne aspekty działalności wydawniczej w XIX i początkach XX wieku*, red. I. Michalska, G. Michalski, Łódź 2016.

go przez Katolicki Związek Wychowawczy w Wilnie, wyodrębnił i omówił podnoszone na jego łamach zagadnienia teologiczne, psychologiczne i pedagogiczne. Iwonna Michalska przypomniała działalność łódzkiego koncernu wydawniczego „Republika”, który młodym czytelnikom proponował pisemka komiksowe i sensacyjne serie zeszytowe. Sprawy kształcenia i wychowania najmłodszego pokolenia Polaków występujące na łamach czasopism łomżyńskich – „Życie i Praca” oraz „Wspólna Praca” nakreśliła Elżbieta Chojnowska.

W trzeciej części książki zamieszczone zostały opracowania odtwarzające podejmowane przedsięwzięcia, mające zapewnić osobom narodowości polskiej, przebywającym na obczyźnie w pierwszej połowie XX w., dostęp do wytworów edytorskich przygotowywanych dla nich w języku ojczystym. Adam Winiarz wskazał na wysiłki wydawnicze Polaków w tym zakresie, które doprowadziły do przekazywania rodakom żyjącym na Dalekim Wschodzie podręczników dla szkół początkowych i gimnazjów, kalendarzy „książkowych” i wielu innych druków. Dzieje powstawania podręczników do różnych przedmiotów dla poszczególnych szczebli kształcenia oraz książek dla dzieci i młodzieży na Bliskim Wschodzie w okresie II wojny światowej nakreśliła Stefania Walasek.

O zróżnicowanym charakterze publikacji wydawanych przez instytucje edytorskie w czasach Polski Ludowej świadczy czwarta część niniejszej pracy. Joanna Król zaprezentowała instrukcyjną, a także propagandową rolę wydawanego nakładem „Czytelnika” i RSW „Prasa” czasopisma „Nasze Koło Pracuje” przeznaczonego dla aktywu jednej z największych, politycznych organizacji – Związku Młodzieży Polskiej. Romuald Grzybowski pokazał podobne, indoktrynujące znaczenie periodyku „Wychowanie” sygnowanego przez Towarzystwo Szkoły Świeckiej, które adresowano głównie do środowiska nauczycielskiego. O jeszcze innym wymiarze związanym z narzucaniem linii światopoglądowej przez socjalistyczne władze świadczy opracowanie Justyny Gulczyńskiej, która szczegółowo wyjaśnia meandry polityki wydawniczej realizowanej w latach 70. i 80. XX w. w Polsce przez Instytut Programów Szkolnych. Z kolei z badań nad oficyną wydawniczą „Iskry” przeprowadzonych przez Urszulę Kowalewską i Irenę Łabiszewską wynika, że jej niezwykle bogata oferta w postaci literatury beletrystycznej miała rozbudzać i kreować zainteresowania młodzieży, zaś piśmiennictwo społeczno-polityczne, pod względem liczby tytułów pozostające zresztą w mniejszości – kształtować poglądy obowiązujące w państwie socjalistycznym.

Ostatnia, piąta część monografii obejmuje zagadnienia ukazujące wydawnictwa upowszechniające naukową twórczość pedagogiczną oraz rezultaty jej praktycznych osiągnięć w latach PRL-u i po 1989 r. Dwa pierwsze artykuły podnoszą kwestię prac edytorskich w tym zakresie prowadzonych przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dorota Grabowska-Pieńkosz przedstawiła całokształt dokonań tej instytucji, ze szczególnym uwzględnieniem czasopism pedagogicznych. Z kolei Joanna Falkowska skoncentrowała się na periodyku „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika”, przywołując w zarysie jego dokonania w blisko w czterdziestopięcioletnim okresie funkcjonowania na rynku księgarskim. Działalność Archidiecezjalnego Wydawnictwa Łódzkiego i jego otwartość na publikowanie wyników badań pracowników Uniwersytetu

Łódzkiego przybliżyli Irena Szewczyk-Kowalewska i Michał Kowalewski. Postać Janiny Bajszczak-Maciaszkowej – wieloletniej redaktorki „Problemów Opiekunczo-Wychowawczych” – naświetliła Nella Stolińska-Pobralaska, skupiając się na jej wkładzie w popularyzowanie wiedzy z zakresu pedagogiki społecznej. Artykuł Ewy Obały zamykający ten tom prezentuje pismo „Asnykowiec”, którego wydawcą jest Stowarzyszenie Wychowanków Gimnazjum i Liceum im. Adama Asnyka w Kaliszu. Stanowi ono przykład, że dobre doświadczenia edukacyjne wyniesione z lat spędzonych w ławie szkolnej, będące z pewnością wynikiem stosowanych przez nauczycieli optymalnych rozwiązań dydaktyczno-wychowawczych, mogą zaowocować chęcią utrwalania tego czasu, aby zachować swoich pedagogów w pamięci, a także pokazać sukcesy dorosłych już absolwentów, w czym miała udział kaliska szkoła.

Redaktorzy

Część pierwsza

Propagowanie nowych idei wychowawczych w okresie międzywojennym

KRZYSZTOF JAKUBIAK*

Periodyki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i ich wkład w kształtowanie oraz upowszechnianie ideologii wychowawczej sanacji w latach 1929–1939

Organy prasowe Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

Ważnym środkiem przekazywania informacji i kształtowania opinii publicznej w Polsce w okresie międzywojennym była prasa. Rozwój myśli politycznej, społecznej i pedagogicznej znajdował bowiem odbicie nie tylko w oficjalnych dokumentach rządowych, ministerialnych i partyjnych, lecz także w publicystyce ukazującej się na łamach licznych wówczas czasopism. W latach 1918–1939 liczba wychodzących w Polsce dzienników i czasopism wahała się w granicach od 2,5 do 3 tysięcy tytułów rocznie. Najliczniejszą grupę czasopism stanowiły, według danych „Przeglądu Graficznego, Wydawniczego i Papierniczego”, miesięczniki (807) oraz tygodniki (497)¹. Rozpatrując czasopisma pod względem merytorycznym, najliczniej reprezentowana była grupa pism publicystycznych, literackich i artystycznych (978) oraz naukowych (289).

Mimo dużej i wciąż wzrastającej liczby wydawanych tytułów nakłady czasopism były niewielkie. Większość wydawanych w końcu lat 20. czasopism (ok. 1400) miała nakład niższy niż 3 tysiące egzemplarzy, w tym około 900 – mniej niż tysiąc egzemplarzy.

* Prof. zw. dr hab., Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania, 80-309 Gdańsk, ul. Bażyńskiego 4.

¹ „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy” 1930, nr 13, s. 322.

Okres dwudziestolecia międzywojennego cechował się w Polsce również intensywnym rozwojem czasopiśmiennictwa pedagogicznego. Wiktor Czerniewski podaje wykaz 186 tytułów czasopism pedagogicznych i związkowych pism nauczycielskich wydawanych w języku polskim, ukazujących się w latach 1918–1939².

Józef Mirski, czołowy przedstawiciel polskiego ruchu „nowego wychowania”, w publikacji pt. *O polskim piśmiennictwie i czytelnictwie pedagogicznym* podzielił ówczesne periodyki pedagogiczne na trzy grupy:

- pisma o charakterze informacyjnym, będące najczęściej organami towarzystw i związków nauczycielskich;
- periodyki „fachowe”, poświęcone metodyce nauczania przedmiotów szkolnych oraz problemom organizacji oświaty;
- czasopisma o charakterze „teoretyczno-pedagogicznym”, do których zaliczył m.in. analizowane tu: „Kulturę Pedagogiczną” i „Oświatę i Wychowanie”, o której wyrażał się szczególnie życzliwie³.

Ministerstwo WRIOP w pierwszym dziesięcioleciu swego istnienia było wydawcą trzech czasopism pedagogicznych: „Bibliografii Pedagogicznej”, „Szkoły Powszechnej” i „Oświaty Pozaszkolnej”. Najwcześniej przestała ukazywać się „Oświata Pozaszkolna” wydawana w latach 1921–1923. Począwszy od 1929 r. wraz z wypracowywaniem rządowej doktryny pedagogicznej, reorganizacją Ministerstwa, której wyrazem było m.in. połączenie Departamentów Szkolnictwa Powszechnego i Szkolnictwa Średniego w jeden Departament Szkolnictwa Ogólnokształcącego, a przede wszystkim ze względu na potrzebę rozszerzenia ram działalności publicystycznej tegoż Ministerstwa, z dniem 1 stycznia 1929 r. przestano wydawać pozostałe pisma o charakterze specjalistycznym – „Szkołę Powszechną” (1920–1928) i „Bibliografię Pedagogiczną” (1921–1928). Na miejsce zlikwidowanych czasopism powołano dwa inne: „Oświatę i Wychowanie” (1929–1939) oraz „Poradnik w Sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Ogólnokształcących i Seminariach Nauczycielskich” (1929–1939). Oba wymienione pisma jako oficjalne organy Ministerstwa WRIOP były wydawane jego nakładem.

„Oświata i Wychowanie”, redagowana kolejno przez Bolesława Kielskiego, Hugo Kaufmana oraz dra Eugeniusza Zdrojewskiego, w 1929 r. ukazywała się jako dwumiesięcznik, zaś począwszy od stycznia 1930 r. – w cyklu miesięcznym. W ciągu roku wydawano 10 numerów (w przerwie wakacyjnej, lipiec–sierpień, pismo nie ukazywało się) w nakładzie 5000 egzemplarzy, z których ponad 3500 docierało do stałych prenumeratorów. Przeciętna objętość numerów miesięcznych wahała się w granicach od 110 do 140 stron. Format pisma nie zmieniał się – wynosił 23 cm x 16,5 cm. Biura redakcji mieściły się w Bibliotece Ministerstwa WRIOP, przy ulicy Foksal 18. Administracja pisma znajdowała się w Warszawie, przy ulicy Bagatela 12. „Oświatę i Wychowanie” tłoczono w warszawskiej drukarni Powszechnej Kasy Oszczędnościowej. Szata graficzna miesięcznika była mało efektowna, jednostajna w układzie kolumn.

² W. Czerniewski, *Rozwój dydaktyki polskiej w latach 1918–1954*, Warszawa 1963, s. 439–446.

³ „Przegląd Współczesny” 1931, nr 109, s. 260–270.

Czasopismo adresowane było głównie do pracowników administracji szkolnej, nauczycieli i wychowawców. Reakcja nie zamierzała jednak nadawać pismu charakteru naukowego. Pragnąc uczynić miesięcznik dostępnym pismem dla szerszych kręgów inteligencji bez przygotowania pedagogicznego, ale interesujących się zagadnieniami oświatowymi, nadano czasopismu charakter popularno-naukowy. Komitet Redakcyjny stawiał sobie bowiem jako cel swojej działalności – uczynić z pisma płaszczyznę wymiany poglądów władz oświatowych wszystkich instancji, naukowców oraz nauczycieli praktyków⁴. Na mocy okólników poszczególnych Kuratoriów Okręgów Szkolnych, ogłoszonych w 1929 r. w „Dziennikach Urzędowych”, polecono dyrekcjom państwowych szkół średnich i seminariów nauczycielskich zaprenumerowanie czasopisma.

Układ treści zawartych w kolejnych numerach „Oświaty i Wychowania” grupowany był w następujących działach:

1. Informacje z działalności Ministerstwa WRiOP, omawiające aktualne prace i zamierzenia władz oświatowych; zamieszczano tam też i komentowano niektóre zarządzenia oraz przedrukowywano ważniejsze wystąpienia publiczne przedstawicieli resortu.

2. Publikacje nadsyłane i zamówione przed redakcją, dotyczące najczęściej zagadnień teorii wychowania, organizacji szkolnictwa w kraju i zagranicą, programów szkolnych ze szczególnym uwzględnieniem nowych eksperymentów i doświadczeń pedagogicznych w zakresie metod nauczania i wychowania, oświaty pozaszkolnej oraz orientacji zawodowej.

3. Kronika ruchu pedagogicznego oraz sprawozdania z książek i czasopism pedagogicznych; dział ten był niewątpliwie najszerszym spośród wszystkich czasopism pedagogicznych źródłem informacji, dotyczącym polskiego i zagranicznego ruchu oświatowego, starannie odnotowującym ważniejsze wydawnictwa oraz kongresy i zjazdy pedagogiczne.

Stalymi i najczęściej publikującymi współpracownikami miesięcznika, nadającymi mu również wyraźne oblicze ideowe, byli przede wszystkim pracownicy Ministerstwa WRiOP: Juliusz Balicki, Stefan Bąkowski, Maria Dzierzbicka, Józef Mirski, Stanisław Seweryn, Helena Witkowska, a od 1936 r. – Bogdan Suchodolski. Ponadto swoje artykuły zamieszczali m.in. także: Józef Chałasiński, Jan Dec, Włodzimierz Gałeczki, Jerzy Ferek-Błeszyński, Władysława Hoszowska, Tadeusz Zieliński oraz aktywna działaczka i publicystka „Zrębu” – Irena Poseltówna.

Jednym z najważniejszych zadań pisma, sformułowanym jednoznacznie w artykule redakcyjnym, zamieszczonym w pierwszym numerze „Oświaty i Wychowania” z 1929 r., było wypracowanie nowego ideału i programu wychowawczego⁵. Podjęte przez redakcję zagadnienie wynikało oczywiście z bieżących prac i wysiłków resortu, który w tym czasie już poważnie zaangażował się w stworzenie oryginalnej, sanacyjnej doktryny wychowawczej. Problem ten w pierwszym roku istnienia dwumiesięcznika podjęli na jego łamach: J. Chałasiński w obszernym,

⁴ „Oświata i Wychowanie” 1929, nr 1, s. 4–5.

⁵ „Oświata i Wychowanie” 1929, nr 1, s. 5.

dwuczęściowym artykule pt. *Nauka obywatelstwa na poziomie szkoły powszechnej i niższego gimnazjum*⁶ oraz T. Zieliński w publikacji zatytułowanej *Ideał wychowawczy w starożytności i u nas*⁷.

Znamienne i istotne w tej kwestii było upowszechnienie w formie publikacji zamieszczonej na łamach pisma w 1931 r. referatu naczelnika Wydziału Szkół Średnich Ministerstwa WRiOP, Włodzimierza Gałęckiego pt. *Wychowanie państwowe*⁸. Autor wygłaszał go w roku szkolnym 1930/31 na kursach pedagogicznych dla nauczycieli szkół średnich w Katowicach, Lublinie, Lwowie, Warszawie i Wilnie. Podobnie jak inni teoretycy i propagatorzy rządowej doktryny wychowawczej, W. Gałęcki wyprowadzał ideę wychowania państwowego bezpośrednio z myśli i dokonań społeczno-wychowawczych polskiego oświecenia oraz działalności oświatowej Komisji Edukacji Narodowej. Odwoływał się również do dzieł Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Szymona Maryckiego i Piotra Skargi. Pojęcie wychowania państwowego w omawianej publikacji utożsamiane było z terminem wychowania obywatelskiego, a jego zakres programowy i treści w świetle wywodów i argumentacji autora łączyły w sobie idee wychowania narodowego, społecznego i indywidualistycznego. Szczególnie wiele uwagi w tym kontekście W. Gałęcki poświęcił analizie wzajemnych relacji, z wyeksponowaniem różnic, zachodzących między programem wychowania państwowego a narodowego. Zgodnie z założeniami ideologicznymi sanacji podkreślał przede wszystkim szkodliwość przejawów nacjonalizmu i szowinizmu w wychowaniu, a tym samym tendencji wynaradawiających wobec mniejszości narodowych. Rozwijając główne założenia doktryny wychowania państwowego, cytowany autor zwracał uwagę na znaczenie organizacji pracy wychowawczej szkoły i nauczycieli poprzez rozwijanie form działalności związków młodzieżowych, samorządu uczniowskiego i przysposobienia wojskowego jako najważniejszych czynników kształtowania postaw obywatelskich i pożądanego dyspozycji osobowościowych wychowanków. Ponadto rozważając praktyczne postulaty realizacji idei propagowanej koncepcji wychowawczej, wskazywał na potrzebę reformy przedmiotowych programów nauczania pod kątem uwzględniania treści wychowania państwowego oraz przystosowania do realizacji jego założeń, metod „nowego wychowania”, szkoły pracy i szkoły twórczej.

Publikacjami stanowiącymi wszechstronne uszczegółowienie tez zawartych w artykule W. Gałęckiego oraz będącymi rozwinięciem praktycznych wskazówek dotyczących metod i środków wdrażania w życie doktryny wychowania państwowego były m.in. artykuły I. Posseltównej⁹ i W. Hoszowskiej¹⁰. Wspólną cechą wzmiankowanych publikacji, wzbogacającą postulaty W. Gałęckiego, były opracowane metodycznie zalecenia, sformułowane w odniesieniu do kształtowania w świadomości młodzieży poczucia wartości i szacunku dla pracy oraz wszelkich

⁶ „Oświata i Wychowanie” 1929, nr 1, s. 47–67 i nr 2, s. 140–166.

⁷ „Oświata i Wychowanie” 1929, nr 3, s. 232–246.

⁸ W. Gałęcki, *Wychowanie państwowe*, „Oświata i Wychowanie” 1931, nr 7, s. 612–635.

⁹ J. Posseltówna, *Organizacja życia szkolnego a wychowanie obywatelskie młodzieży*, „Oświata i Wychowanie” 1934, nr 3–4–5, s. 129–140.

¹⁰ W. Hoszowska, *Kształcenie gospodarcze w programach szkoły powszechnej*, „Oświata i Wychowanie” 1934, nr 3–4–5, s. 140–161.

dziedzin wytwórczości ludzkiej, a także edukacji ekonomicznej młodego pokolenia. Zagadnienie realizacji wychowania państwowego, ujęte jako całokształt wysiłków szkoły i rodziców uczniów, stało się z kolei przedmiotem rozważań Anny Żebrowskiej w artykule pt. *Współpraca domu ze szkołą*¹¹. Począwszy od 1933 r. redakcja wysuwała na czoło swej publicystyki pedagogicznej, szeroką informację o zmianach przeprowadzanych w oświacie w związku z nową ustawą o ustroju szkolnym oraz reformą programową. Artykuły zamieszczane w piśmie szczegółowo informowały i komentowały kolejne posunięcia władz oświatowych w tym zakresie.

Odchodzenie po 1936 r. obozu rządowego od głównych założeń doktryny wychowania państwowego nie znalazło szerszego odbicia na łamach pisma ani w publicystyce, ani w naukowych rozprawach teoretycznych. Zmiana dotychczasowej ideologii wychowawczej widoczna była głównie w systematycznie zamieszczanych od 1938 r. na łamach „Oświaty i Wychowania” przemówieniach W. A. Świątosławskiego – ministra WRiOP. Następca braci Jędrzejewiczów na stanowisku kierownika resortu akcentował w swych wystąpieniach przede wszystkim zwrot w kierunku wychowania religijnego, opartego na zasadach wiary i etyki chrześcijańskiej, ideę narodu oraz rolę przysposobienia młodzieży do obrony kraju jako jedno z podstawowych zadań wychowawczych szkoły¹².

Wraz z wysunięciem politycznych haseł „narodu pod bronią” i „konsolidacji społeczeństwa wokół armii i jej wodza” oraz włączeniem tych haseł do zrewidowanego programu wychowawczego sanacji „Oświata i Wychowanie” dużo uwagi i miejsca na swych łamach poświęcała zagadnieniu wychowania militarnego młodzieży. Począwszy od 1937 r. można w piśmie wyróżnić wręcz osobny dział artykułów dotyczących organizacji przysposobienia wojskowego w pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły. Cykl publikacji na ten temat otwierał artykuł S. Seweryna pt. *Przygotowanie młodzieży do obrony państwa*¹³. Jerzy Ferek-Błęszyński w publikacji *Ideologiczne kontury zagadnienia przysposobienia wojskowego na terenie szkół*, posługując się cytatami z mów i pism wybitnych Polaków oraz przeprowadzając analizę aktualnej sytuacji międzynarodowej, uzasadniał potrzebę wychowania wojskowego młodzieży i traktował je jako nakaz patriotyczny i moralny¹⁴.

Ramy organizacyjne przysposobienia wojskowego w szkolnictwie polskim zostały usankcjonowane prawnie zarządzeniem ministrów Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 r.¹⁵ Nowy akt prawny znosił tym samym ustalenia w tej kwestii wprowadzone

¹¹ „Oświata i Wychowanie” 1930, nr 5, s. 387–396.

¹² M.in.: Przemówienie ministra WRiOP W. Świątosławskiego na posiedzeniu Państwowej Rady Oświecenia Publicznego w dniu 24 września 1937, „Oświata i Wychowanie” 1938, nr 1, s. 4–13; Przemówienie ministra WRiOP W. Świątosławskiego na posiedzeniu Komisji Budżetowej Sejmu w dniu 3 lutego 1938, „Oświata i Wychowanie” 1938, nr 3, s. 225–234; Przemówienie ministra WRiOP W. Świątosławskiego na posiedzeniu Komisji Budżetowej Sejmu w dniu 26 stycznia 1939, „Oświata i Wychowanie” 1939, nr 2, s. 181–193; Przemówienie ministra WRiOP W. Świątosławskiego wygłoszone na posiedzeniu Sejmu w dniu 20 lutego 1939, „Oświata i Wychowanie” 1939, nr 3, s. 245–253.

¹³ „Oświata i Wychowanie” 1937, nr 7, s. 547–553.

¹⁴ „Oświata i Wychowanie” 1937, nr 9–10, s. 793–795.

¹⁵ „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1937, nr 12, poz. 369.

zarządzeniem z dnia 4 lutego 1931 r. Na mocy tegoż dokumentu wprowadzono m.in. do programu nauczania liceów ogólnokształcących i zawodowych przedmiot – przysposobienie wojskowe. Ogólne zaś przygotowanie młodzieży do obrony kraju miało być realizowane w toku całego procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. W 1937 r. został również opracowany i wprowadzony program nauczania przysposobienia wojskowego dla szkół licealnych, a od 1938 r. dla czwartych klas gimnazjów ogólnokształcących i zawodowych oraz szkół doksztalających zawodowych¹⁶. Problemy realizacji programu przedmiotu oraz zagadnienia wychowania militarnego w oparciu o programy innych przedmiotów nauczania, omawiane były na łamach pisma w artykułach Tadeusza Bornholtza¹⁷, Wiktora Ehrenfeuchta¹⁸ i Mariana Krawczyka¹⁹.

Drugim organem Ministerstwa WRiOP, wydawanym nieregularnie w latach 1929–1939, był periodyk pt. „Poradnik w Sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Ogólnokształcących i Seminarjach Nauczycielskich”. Od 1934 r. w związku ze zmianą dotychczasowych form kształcenia kandydatów do zawodu nauczycielskiego i likwidacją seminariów nauczycielskich czasopismo ukazywało się pod nieco skróconym tytułem: „Poradnik w Sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Średnich Ogólnokształcących”. Redaktorami pisma byli urzędnicy resortu: Kazimierz Pieracki, Tadeusz Łazowski i Bronisław Brycki. Każdy kolejny zeszyt obejmujący od 100 do 200 stron druku poświęcony był w całości jednemu problemowi praktycznemu. Najczęściej dotyczyły one kwestii programowych i metodycznych w realizacji poszczególnych przedmiotów nauczania w szkołach średnich i seminarjach nauczycielskich. „Poradnik”, adresowany do dyrektorów oraz nauczycieli szkół średnich i zakładów kształcenia nauczycieli, rozsyłany był bezpłatnie do wszystkich placówek tego typu.

W piśmie mającym charakter ściśle specjalistyczny została zamieszczona tylko jedna, niemniej poważna publikacja poświęcona doktrynie wychowawczej sanacji. Artykuł pt. *Wytyczne wychowania państwowego w dzisiejszej szkole średniej ogólnokształcącej*²⁰ był ogłoszonym drukiem referatem naczelnika Wydziału Programowego w Ministerstwie WRiOP, dra J. Balickiego, który został wygłoszony przez autora w 1930 r. na konferencjach dyrektorów szkół średnich we

¹⁶ T. Adamczyk, *Nowe zarządzenie w sprawie organizacji przysposobienia młodzieży szkolnej do obrony kraju*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1937, nr 9–10, s. 796–805.

¹⁷ T. Bornholtz, *Przygotowanie do obrony kraju w programach przedmiotów humanistycznych szkoły ogólnokształcącej*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1937, nr 9–10, s. 806–813.

¹⁸ W. Ehrenfeucht, *Przygotowanie do obrony kraju w programach fizyki, chemii i matematyki szkoły ogólnokształcącej*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1937, nr 9–10, s. 814–821.

¹⁹ M. Krawczyk, *Przygotowanie młodzieży do obrony kraju w programach wychowania fizycznego*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego” 1937, nr 9–10, s. 822–828.

²⁰ J. Balicki, *Wytyczne wychowania państwowego w dzisiejszej szkole średniej ogólnokształcącej*, „Poradnik w Sprawach Nauczania i Wychowania oraz Administracji w Szkołach Ogólnokształcących i Seminarjach Nauczycielskich” 1931, z. 2 (4), s. 113–141.

Lwowie, Warszawie, Poznaniu, Katowicach i Toruniu. Wychodząc z założenia, że wychowanie pełnego człowieka musi objąć kształtowanie zarówno jego struktury psychicznej, jak i fizycznej, zagadnienie wychowania państwowego autor ujmował pod kątem wychowawczego oddziaływania na wszystkie dyspozycje osobowościowe wychowanka. Postulaty odnośnie pracy wychowawczej szkół średnich w kwestii kształtowania dyspozycji umysłowych, emocjonalnych, wolicjonalnych oraz wychowania fizycznego uczniów omawiane były przez J. Balickiego w kontekście realizacji zasadniczych celów wychowania państwowego. Istotnym wątkiem refleksji autora były ponadto jednoznacznie sformułowane uwagi dotyczące postaw ideowych nauczycieli, od pracy których zależało powodzenie realizacji programu wychowawczego sanacji. Dlatego też J. Balicki odmawiał prawa wykonywania zawodu nauczycielom, którzy nie akceptowali ideału oraz kierunku politycznego wychowania państwowego²¹.

Głównym organem urzędowym resortu był ukazujący się w cyklu miesięcznym przez okres całego dwudziestolecia „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej”. Ten oficjalny organ Ministerstwa, niebędący jednak czasopismem w rozumieniu prawa prasowego, wydawany był w dużym nakładzie (90 000 egzemplarzy) i miał charakter wyłącznie informacyjno-urzędowy. Nie zamieszczano w nim bowiem publikacji naukowych ani publicystycznych.

Ponadto wszystkie Kuratoria Okręgów Szkolnych jako terenowe organy państwowej administracji oświatowej wydawały także własne „Dzienniki Urzędowe”. Wydawnictwa kuratorów nie były również ze względu na swój urzędowy charakter traktowane jako czasopisma, mimo faktu, że odpowiadały praktycznie wszystkim wymogom definicji czasopisma w świetle prawa prasowego, posiadając następujące cechy: periodyczność (ukazywały się raz w miesiącu), nieprzewidziane z góry zakończenie, zbiorowość autorstwa i charakter publiczny²². Nakłady „Dzienników” wahały się w granicach od 1500 do 3500 egzemplarzy. Docierały one nie tylko do instytucji i placówek oświatowych danego okręgu szkolnego, lecz także do indywidualnych prenumeratorów. Do 1928 r. wszystkie „Dzienniki” posiadały charakter ściśle informacyjny, zamieszczały bowiem bieżące rozporządzenia i okólniki władz oświatowych, informacje z działalności Kuratoriów oraz wykazy służbowych zmian personalnych. Począwszy od 1929 r., niewątpliwie z inspiracji Ministerstwa, organy kuratoriów niemal jednocześnie rozszerzyły zakres swych wydawnictw o część nieurzędową, tzw. dział pedagogiczny, w którym publikowano zamówione przez redakcję i nadsyłane artykuły, dotyczące aktualnych problemów szkolnictwa i zagadnień pedagogicznych.

Poważną część publikacji działów pedagogicznych „Dzienników” stanowiły artykuły poświęcone rozważaniom teoretycznym oraz propagowaniu doktryny wychowania państwowego. Osobną grupę artykułów na ten temat stanowiły ponadto nadsyłane prace, omawiające w oparciu o przykłady metody realizacji wychowania państwowego w praktyce szkolnej. Należy sądzić, iż właśnie głównie

²¹ Tamże, s. 131.

²² J. Bornsteinowa, *Czasopisma w Polsce (1925–1927)*, br. m. wyd. 1928, s. 24.

w celu propagowania idei wychowania państwowego oraz wymiany praktycznych doświadczeń w tym zakresie Ministerstwo zaleciło kuratoriom jako wydawcom „Dzienników” poszerzenie ich treści o dział pedagogiczny.

Nie wszystkie jednak redakcje „Dzienników” równie gorliwie interesowały się problematyką wychowania państwowego. Stosunkowo najszerszej zagadnienia ideologii wychowawczej sanacji prezentowane były na łamach „Dzienników Urzędowych” Kuratoriów Okręgów Szkolnych: Poleskiego z siedzibą w Brześciu nad Bugiem, Lubelskiego, Warszawskiego, Wileńskiego oraz Wołyńskiego z siedzibą w Równem. Znikome natomiast zainteresowanie rządowym programem wychowawczym przejawiały redakcje „Dziennika” Lwowskiego, Łódzkiego, Poznańskiego i Pomorskiego z siedzibą w Toruniu. Szczególnie na terenie Wielkopolski i Pomorza, mimo znacznych wysiłków naczelnych władz oświatowych, stosunek większości nauczycielstwa i części kadry urzędniczej do sanacji i doktryny wychowania państwowego był wyraźnie niechętny, o czym pisał m.in. również w swych wspomnieniach kurator Okręgu Szkolnego Pomorskiego Michał Pollak²³.

Na uwagę zasługują jednak interesujące inicjatywy wydawnicze Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego i przyłączonego doń w latach kryzysu gospodarczego – Pomorskiego. Nakładem wydawnictwa „Dziennika Urzędowego” Kuratorium Okręgu Szkolnego w Poznaniu ukazywał się od października 1934 r. miesięcznik pod nazwą „Oświata Pozaszkolna”. Pismo wydawane w nakładzie przeciętnie 1000 egzemplarzy i objętości około 40 stron druku było redagowane przez pracowników Oddziału Oświaty Pozaszkolnej Kuratorium, a adresowane głównie do nauczycieli-praktyków. W zamierzeniu redakcji miesięcznik miał spełniać rolę pisma społeczno-oświatowego o charakterze regionalnym i praktyczno-instruktorskim.

Zasięg rozpowszechniania „Oświaty Pozaszkolnej” obejmował Wielkopolskę i Pomorze. Wśród działów miesięcznika – poświęconych m.in. kształceniu dorosłych, bibliotekarstwu i czytelnictwu, pracy świetlicowej, materiałom repertuarowym dla teatrów i chórów amatorskich – wyodrębnione były publikacje poświęcone wychowaniu obywatelskiemu. Do reprezentatywnych dla tego zagadnienia materiałów, zamieszczanych na łamach pisma, należał m.in. artykuł Zbigniewa Bąkowskiego, pt. *Wychowanie społeczno-obywatelskie w ośrodku społeczno-oświatowym w Poznaniu*²⁴ oraz porady metodyczne dotyczące na przykład organizacji obchodów świąt państwowych, inscenizacji przemówień i rozkazów marszałka J. Piłsudskiego. W 1936 r. „Oświata Pozaszkolna” usamodzielniała się jako czasopismo, nie tracąc dotychczasowego charakteru. Znamienne jest jednak, iż właśnie od tego roku zlikwidowano w piśmie dział wychowania obywatelskiego.

Równie interesującym pismem, wydawanym nakładem „Dziennika Urzędowego Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego” w Toruniu, jako bezpłatny dodatek do niego, było „Pedagogium”, ukazujące się od 1938 r. na początku każdego półrocza szkolnego w nakładzie 3500 egzemplarzy. Do wybuchu wojny

²³ M. Pollak, *Wspomnienia kuratora Okręgu Szkolnego Pomorskiego*, „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. VI, z. 2 za rok 1960, Poznań 1961, s. 333–376.

²⁴ „Oświata Pozaszkolna” 1935, nr 5, s. 163–165.